

MADENCİLİK KİMLİĞİNİN MEKAN ÜZERİNDEN TEMSİLLERİ; RUHR HAVZASI VE ZONGULDAK ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

REPRESENTATION OF MINING IDENTITY THROUGH SPACE; A COMPARISON ON THE RUHR BASIN AND ZONGULDAK

Nazlı Arslan*

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Server Funda Kerestecioğlu

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ÖZET Günümüzde üretimi sonlanmış ya da azaltılmış kentler, ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların yanı sıra madencilik kimliğine dair göstergelerin gün geçtikçe kent mekanından silinmesi tehdidi ile karşı karşıyadır. Üretim hikayesi sonlanmış endüstri yapılarının geleceğindeki belirsizlik ise gün geçtikçe artmaktadır. Buna karşılık endüstri yapılarının yeniden kullanımı ve bu kullanım modellerinin kentlinin gündelik hayatına dahil edilebilmesi ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı koymakta bu anlamda da uluslararası ölçekte farklı projeler geliştirilmektedir. Bu çalışma, 2018- 2022 arasında Kuzey Ren Westfalya eyaleti ve Zonguldak havzasında yapılan alan araştırmaları neticesinde madencilik kimliğinin sürdürülebilmesine katkı veren müze yapılarının benzerlik ve karşıtlıklarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Madencilik kültürünün sürdürülebilirliğine yönelik geliştirilmiş olan projelerin avantaj ve handikapları tespit edilerek kullanım sürecine dair bir analiz ortaya konulmuştur. Bu perspektif mekan kullanımının optimize edilerek kentlinin gündelik hayatına katılımının yollarını keşfetmek adına yararlı olacaktır.

ABSTRACT Today, cities whose production has been terminated or reduced are faced with the threat of losing the identity indicators of mining, besides economic, social and environmental problems. Uncertainty of the future of industrial structures that production story has ended is increasing nowadays. On the other hand, the reuse of industrial buildings and the inclusion of these usage models in the daily life of the locals contribute to economic, social, and environmental sustainability, and in this sense, different projects are being developed on an international scale. This study aims to reveal the similarities and contrasts of the museums that contribute to the sustainability of the mining identity as a result of the field surveys carried out in the North Rhine-Westfalia and Zonguldak basins between 2018 and 2022. The advantages and handicaps of the projects developed for the sustainability of mining culture were determined and an analysis of the usage process was presented. This perspective will be useful for discovering ways of optimizing the using of space and participating in the daily life of the locals.

* nzarслан@yildiz.edu.tr

1. GİRİŞ

Madencilik faaliyetleri sonlanmış ya da azaltılmış sanayi kentlerinin en önemli kimlik göstergesi olarak madencilik ve ilişkili gündelik hayatının kentsel hafızadaki sürdürülebilirliğini mekan vasıtası ile sağlamak adına farklı yaklaşımlar geliştirilmektedir. Eski sanayi yapılarının yeniden işlevlendirilmesi ya da müze, sergi, eğitim gibi farklı amaçlara hizmet eden yeni hacimlerin üretimi, mekan yolu ile kentsel hafızanın canlı tutulması adına değerlidir. Bu anlamda ister yeni mekan yapımı isterse ömrünü tamamlamış bir sanayi yapısının yeniden yorumlanarak işlevlendirilmesi olsun, madencilik disiplinine dair yaşantıyı tüm sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik yönleri ile belgelemek kent kimliğinin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Yeraltı ve yerüstünde var olan mekan düzenlemeleri, mobilya ölçeğinden kentsel tasarım ölçeğine kadar madencilik yaşantısına dair bilgi vermekte, madencilik tarihine dair üretilmiş müze, sergi ve eğitim yapıları da bu göstergelerin sistematik olarak belgelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması anlamında önemli bir rol üstlenmektedir.

2. MADEN KENTLERİNİN YAPISAL STRÜKTÜRÜ VE EMEK TARİHİNİN YANSIMASI OLARAK ENDÜSTRİ MİRASI

Kent fiziksel ve kavramsal değerlerin, yeraltı ve yerüstündeki yansımaları ile bütün bir topografyayı ifade etmektedir. Maden kentinin yapısal strüktürünü oluşturan öğelerin yeraltı ve üstündeki karşılıkları kent silüetini belirlerken, bu silüete dair insan faktörü ise sosyal çevreyi ifade etmektedir. Kentsel strüktür endüstri ağı, yollar, yapay ve doğal çevreye ait unsurlar ile tanımlanmakla birlikte onu diğer kentlerden ayıran ise eksik ve artı kotlarda devam eden gündelik yaşantı ve bu yaşantıya ait mekan düzenleridir (Şekil 1). Bu mekanlar üretim sürecinde gündelik hayatın bir parçası haline gelirken, kullanım ömrü tamamlandıktan sonra atıl kalma riski ile karşı karşıyadır.

Şekil 1. Kentsel strüktür bileşenleri.

18. YY' da Avrupa'da ortaya çıkan endüstri devrimi ile özellikle ağır sanayi faaliyetleri gün geçtikçe etkinliğini arttırmaya başlamış, ihtiyaç duyduğu mekan düzenlerini de fonksiyonu özelinde üretmeye başlamıştır. Bu anlamda kentsel ölçekten yapı ölçeğine üretimin yapılacağı mekandan nakliyesine kadar olan süreci kontrol altına almak isteyen üretici erk yatırımlarını arttırarak mekanı şekillendirmiştir. Meta üretimini mümkün kılan yerleşke, yapı, yapı elemanı, donanım ve peyzaj öğeleri kentsel leke ve silüetin bir parçası haline gelmiştir. 20.YY'da ise sanayiye dair tüm unsurların insanlığın üretim serüvenine dair göstergeleri barındırması sebebiyle miras olarak

değerlendirilmesi yaklaşımı benimsenmiştir. Tanyeli, endüstri mirasını “mekanik araçlar ve düzeneklerle mal ve/veya hizmet üretme etkinliğinin gerçekleştiği özgül mimariden oluşan kültürel miras” olarak tanımlamaktadır (Kayın, 2013). Endüstri mirası sanayi kültürüne dair teknik, sosyal, bilimsel, tarihsel değerleri işaret eden belirli kalıntıları işaret etmektedir. Bu anlamda üretimden nakliyeye kadar imalathane, fabrika, makine, atölye, depolama ve ambarlar, enerji üretim tesisleri, demir yolu, liman gibi ulaşım alanları ve hizmet alanları bu kapsam içinde yer almaktadır (Köksal, 2012).

Ömrünü tamamlamış sanayi yapılarının hem içerik hem de mimari anlamda sonraki kuşaklara aktarılabilmesi adına yeniden işlev kazanması son yıllarda özellikle benimsenen yaklaşımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda sanayi yapılarının klasik müze kurgusundan interaktif müzeye, kültür sanat mekanlarına, eğitim ve araştırma odaklı merkezlere kadar farklı fonksiyonlara dönüşümü, içerik değişirken içeriğin bulunduğu mekan vasıtası ile sanayi kimliğinin sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Yeniden kullanım yaklaşımı, kirlilik, karbon salınımı vb. negatif çevresel etkilerin önüne geçileceğinden çevresel, yeni bir çekim alanı ve istihdam oluşturması ile ekonomik, yeni deneyim ve bir araya gelme olanakları ile sosyal ve kültürel fayda sağlamaktadır. Tüm bu faydaların yanı sıra toplumsal hafıza kaybının önüne geçmesi ve kimlik göstergelerini görünür kılması ile önemli bir role sahiptir. Mekanların yeniden kullanımı ise ancak strüktür, işlev, bağlam, konsept gibi mekanı tanımlayan tüm unsurların bütüncül olarak ele alınması ile başarı sağlayabilir (Büyükarıslan & Güney, 2013).

3. ÜRETİMİ SONLANMIŞ MADEN HAVZASINDA MEKAN YOLUYLA KİMLİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ; ALMANYA RUHR HAVZASI'NDA ENDÜSTRİ MİRASI VE YENİ YAKLAŞIMLAR

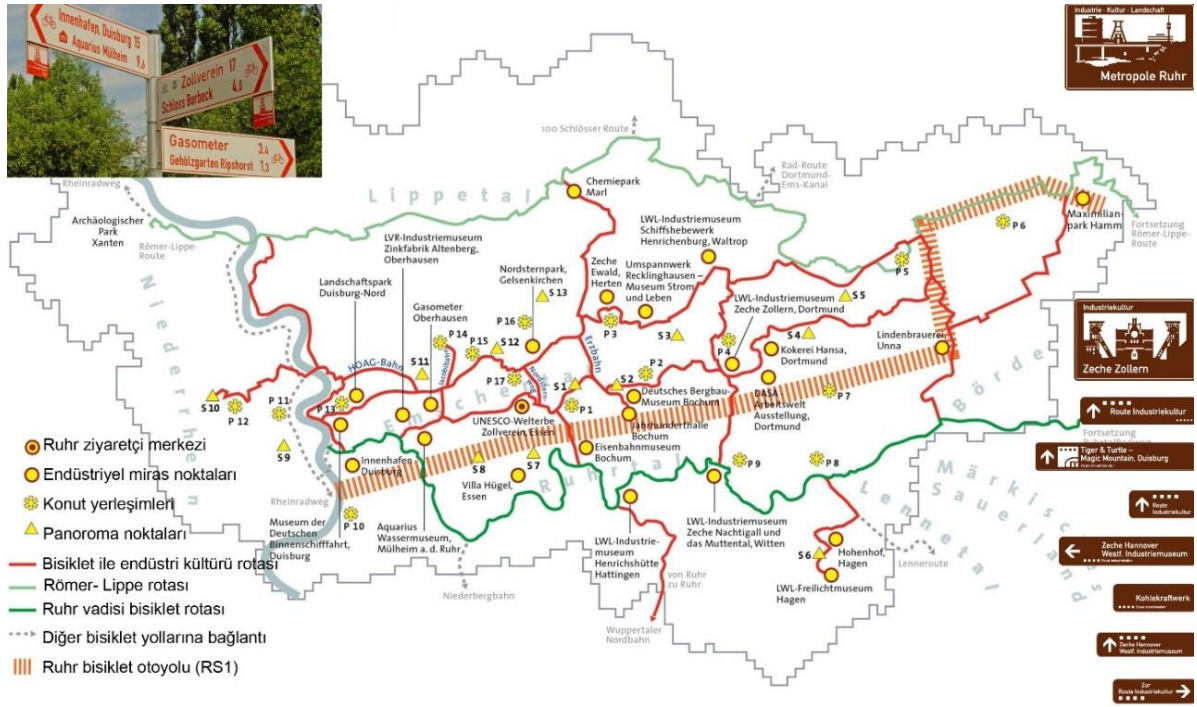
3.1 Ruhr Havzası'nın Tarihsel Arka Planı

Güneyde Ruhr, kuzeyde Lippe ve batıda Rhein nehri ile çevrelenen ve yaklaşık 4400 kilometre karelik bir alana yayılan Ruhr havzası, üst karbonifer döneme ait kömür katmanları ile şekillenen yeraltı jeolojisi ile Lippe nehri altında 600-800 m derinliğe ulaşan kömür damarlarına sahiptir (Kretschmann, 2013). Havza Ruhr (Verden, Hattingen, Witten, Hagen ve Schwerte), Emscher (Oberhausen, Bottrop, Gelsenkirchen ve Herne) ve Lippe (Wesel, Dorsten, Marl, Lünen ve Hamm) olmak üzere 3 bölgeye ayrılmaktadır. Endüstri ağı Emscher ve Lippe bölgeleri arasında yoğunlaşmaktadır (ĆopićA, vd. 2014). Zengin yeraltı kömür kaynakları ile kömür ve demir-çelik üretiminin merkezi haline gelen Ruhr havzası uzun yıllar ağır sanayiye ev sahipliği yapmış, Emscher Kanalı etrafında kümelenen ağır sanayiye hizmet eden iş gücü ve nakliye için geliştirilen demiryolu ağları ile altyapı olanaklarına sahiptir. Ağır demir çelik tesisleri 1930-40 yılları arasında Alman ordusuna hizmet etmek üzere silah endüstrisi üzerine yoğunlaşmış, savaş sonrası 1970'li yıllara kadar da Avrupa'nın en önemli sanayi bölgesi olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1960 sonrası kömüre talebin azalması ve çelik krizinin başlaması, düşük maliyetli kömür üretiminin doğu Asya ülkelerine kayması gibi sebepler ile üretim hacminde azalma meydana gelmiştir.

Uzun yıllar ekonomisi ağır sanayiye dayalı gelişen bölgede yeni ekonomik modeller geliştirme ihtiyacı doğmuş, kapanan ağır sanayi tesisleri işlevini yitirmiştir. 1960 sonrası madencilğin duraklama dönemine girmesi bölgede yeni iş olanaklarının ve stratejilerinin keşfini zorunlu kılmıştır. Bu anlamda bölge Ar-Ge ve eğitim odaklı bir gelişmeyi önceleyerek ağır sanayi sonrası yeni teknolojilerin üretimini destekleyecek mekan kurgusunun gelişimi öncelenmiştir. 1970'lere kadar kömür ve demir-çelik üretimi için göç alan bölge, bu dönemden sonra hem araştırma hem de bilgi üretimini önceleyen Ar-Ge faaliyetlerinde yer alacak çalışanları bölgeye çekmiştir (Föhl, 2008). Ekonomik ve sosyal çevrede yaşanan bu değişimler, yapay çevrede de bazı değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple bölgenin yeni geleceğini inşa etmek adına, sanayi alanları çevresinde gelişen yapay çevrenin rehabilitasyonu, yeni istihdam olanakları ve sosyal- kültürel altyapı olanakları üzerine projeler geliştirilmiştir.

3.2 IBA Emscher Park Uluslararası Yapı Fuarı

1960'tan sonra iş hacmi küçülen madencilik ve demir çelik endüstrisi 1990'dan sonra Ruhr havzası için tamamen sonlanmış, ağır sanayi faaliyetlerinin ardından bölgede çevre sorunları kadar istihdam sorunları da ortaya çıkmıştır. Yıllar içinde sanayisizleşen Ruhr havzasında ortaya çıkan çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm önerileri getirmek adına Kuzey Ren Vestfalya eyaletinin kurumsal mekanizmaları ve yerel iradenin katılımı ile 1990-99 yılları arasında Uluslararası yapı Fuarı Emscher Park (IBA) hayata geçirilmiştir. Yeni bir çevrenin inşası hedefiyle bölge sakinlerinin de katılımı sağlanarak kolektif bir tasarım süreci ilerletilmiştir (IBA, 2022). IBA'nın amacı geleceğin modellenmesi ve bunun gerçekleşmesinde kamunun üstlendiği rolü göstermek olup 5 ana tema belirlenmiştir. Bunlar; Emscher nehrinin ekolojik restorasyonu ile 350 km'lik kirli akarsuyun temizlenmesi, eski sanayi alanlarına bilim ve teknoloji merkezleri kurarak iş sahası oluşturulması, ekolojik ve tasarım odaklı yeni konut alanlarının inşası ve yenilenmesi, eski endüstri binalarını yeniden kullanarak alternatif işlevlerin tanımlanması, Emscher peyzaj parkı ve yedi yeşil koridor oluşturarak yoğun kent merkezlerinin ayrıştırılması olarak sıralanmaktadır (Laundry, 2008). Şekil 2'de de görüldüğü üzere "Route Industriekultur" endüstri kültürüne ait farklı ölçekli yapısal unsurları bir rota dahilinde birbirine bağlanarak havzayı bütüncül olarak deneyimlemeye olanak sağlamaktadır. Bu noktada raylı sistemlerin yanı sıra geniş bisiklet yolu ağları ile ulaşım çeşitliliği sağlanmıştır. Endüstriyel kültür rotasını değerli yapan en önemli unsur ise sadece sanayi tesislerini değil, bu tesislere hizmet veren konut yerleşimlerini de miras rotasına dahil etmesidir. Havzanın sanayi geçmişine dair silüeti ve coğrafi yapısını gözlemlemeye olanak veren panorama noktaları ise rotaya dahil edilen diğer miras öğeleridir. Rotaya dair temalar ise endüstriyel kültür, bisiklet, alışveriş, şehir gezileri, aktif turizm, yeme- içme ve inovasyon odaklı olmak üzere çeşitlenmektedir (Ruhr Tourismus,2022).

Şekil 2. “Route Industriekultur” Endüstri kültürü bisiklet rotaları (Bottmeyer, 2011’den yararlanarak hazırlanmıştır).

3.3 Endüstri Kimliğinin Yeni Yaklaşımlar ile Sürdürülmesi; Eski Endüstri Alanlarının Yeniden İşlevlendirilmesi

Emscher Park projesi ile endüstri yapılarının birer miras olarak kabul edilmesi ve yeniden kullanımını önceleyen ilkeler benimsenerek bölgede endüstri mirasını işaret eden rotalar oluşturulmuş ve bu rota üzerinde yer alan kullanım ömrü tamamlanmış yapılar, yeni temalar altında bölgeye yeniden kazandırılmıştır. ERIH (Avrupa Endüstri Mirası Rotası) rotasına dahil olan maden ve demir- çelik üretimi odaklı farklı ölçekli endüstri miras unsurları, her ne kadar asıl işlevini kaybetmiş olsa da farklı senaryolar ile kentlerin gündelik hayatına dahil olmakta ve geçmişe dair endüstri kimliğinin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Yapı ölçeğinden yerleşke ölçeğine değin Ruhr havzasına dair endüstri kimliği unsurları, farklı dönüşüm ve kente katılım stratejileri ile anıtsal değerini korumaktadır.

Sadece Ruhr havzası değil küresel ölçekte de endüstri tarihinin bir miras olarak kabul edilmesi yaklaşımının benimsenmesinde büyük rol oynayan ve 2001’de UNESCO’nun Dünya Kültür Mirası listesine giren ilk endüstri yerleşkesi Zollverein, havzanın endüstri tarihini belgeleyen en önemli kampüslerden biridir. Maden kuyuları, kok kömürü fabrikası, işçilere yönelik sosyo-kültürel tesisleri ile 19 ve 20. YY endüstri tarihini ve kömürün ve demir çelik endüstrisinin sosyal ve fiziksel çevredeki dönüşüme etkilerini anlatan bir sembol olarak kabul edilmektedir. 1986 da maden ocağı faaliyetleri, 1993’te de kok fabrikası faaliyetleri sonlanmış, endüstrinin bölgeden çekilmesiyle birlikte yapısal unsurları kültürel amaçlar için hizmete açılmıştır (Zollverein, 2022). 2001’de UNESCO Kültür Mirası listesine alınmasının ardından binalarda yenileme ve restorasyon çalışmaları devam etmiş ve Ruhr bölgesinin endüstriyel tarihini yansıtan Ruhr Müzesi buraya taşınmıştır. 2010 yılında Essen

kentinin Avrupa kültür başkenti seçilmesiyle de kültür, sanat, rekreasyon gibi faaliyetlere ev sahipliği yapması ve uygun alt yapı koşulları sebebiyle kentlinin yaşantısına dahil olmuştur. (Kaçar, 2016) Şekil 3'te de görüldüğü üzere yerleşke, konferans, atölye, restoran, sergi, rekreasyon ve spor gibi farklı etkinlikler dahilinde kentlinin yaşamına katılmaktadır. Bir diğer faaliyetleri sonlanmış Zollern II-IV (Şekil 4) maden ocağı ise Art Nouveau unsurları ile 19.YY mimari tasarım değerlerini yansıtan yapısı ve sergileriyle, hem bir maden işçisinin yeraltı ve üstü arasındaki gündelik hayatına ışık tutmakta hem de sahip olduğu açık, yarı açık, kapalı mekan imkanlarını kullanarak performans sanatları, geçici sergiler, festivaller ve ulusal ve uluslararası toplantılara ev sahipliği yapmaktadır (LWL, 2022).

Şekil 3. Kuyu XII ve etkinlik programındaki örnekler (Zollverein, 2022).

Şekil 4. Zollern II- IV maden ocağı yerleşkesi ve gece etkinlikleri (LWL, 2022).

Ağır endüstri yerleşkeleri, ekonomik faydalarının yanında çevre ve insan sağlığına verdiği zararlar sebebiyle faaliyetleri sonrası rehabilitasyonun öncelikli olduğu alanlardır. Havzanın bu farkındalık altında dönüştürülen en önemli örneği 1901-85 yılları arasında pik demiri üreten Thysenn Demir-Çelik Fabrikası kampüsüdür (Şekil 5). Çoğunluğu açık olan 500 dönüm alanı ile havzanın en büyük peyzajlarından biri olarak, faaliyetleri sonrası geriye atıl yapılar, kirlenmiş toprak ve su ögeleri bırakmıştır (ĆopićA, vd. 2014). Çevresel tahribatı göz önünde bulundurularak doğa- insan etkileşimi dahilinde dönüştürülen sanayi tesisi dahilindeki biyolojik istasyonunda koruma alanlarının bakımı, arazi ıslah önlemleri, doğa koruma, bilimsel araştırma, veri toplama, teknik tavsiye, vahşi yaşamı koruma gibi alanlarda çalışmalar yürütülmektedir. Yaklaşık 700'den fazla bitki türünün yaşadığı alanda biyoloji

istasyonu tarafından düzenlenen etkinliklerle yetişkin ve çocuklara bölgenin flora ve faunası hakkında eğitim verilmekte ve çeşitli atölyeler düzenlenmektedir (Keil, 2016).

Şekil 5. Duisburg Landschaft Park genel görünüm ve doğal çevresi.

Yukarıda da bahsedildiği üzere eski sanayi tesislerine ait mevcut binaların günümüz ihtiyaçlarına yönelik kullanımının yanı sıra havzada madencilik kültürünü anlatmak adına müze işleviyle inşa edilmiş yapılar da mevcuttur. Bunlardan en önemlisi 1930 yılında kurulan Deutsches Bergbau Museum (Alman Madencilik Müzesi), madencilik kimliğine dair mirasın yaşatılması adına sergileme, araştırma, koruma eksenli temalar altında geliştirilmiştir. Müzenin asıl amacı yeraltı madenciliğini deneyim vasıtası ile ziyaretçilerine anlatmak ve üretime dair bir farkındalık kazandırmaktır. 20 m derinlikte yeniden tasarlanan 2,5 km'lik bir rota dahilindeki deneyim ocağı, kömür üretiminden nakliyesine kadar geçen süreci gerçek madencilerin aktarımları ile yaşatmaktadır. (Föhl, 2008) Bir maden ocağını deneyimlenmesi ve bu ocak içerisinde aktif olarak madencilik yapan işçiler ile ziyaretçileri buluşturması anlamında doğrudan bilgi aktarımının gerçekleştiği müze, sadece sergileme ve deneyim değil aynı zamanda arkeo-metalurji, madencilik tarihi, malzeme bilimi gibi alanlara hizmet eden laboratuvar ve araştırma arşivi ile de AR-GE faaliyetlerine imkan vermektedir. Şekil 6'da görüldüğü üzere farklı yaş gruplarına yönelik içerikteki etkinlikleri ile bir sosyal etkileşim mekanı olarak sosyal- kültürel yaşantıya katılmaktadır (DBM, 2022).

Şekil 6. Alman Madencilik Müzesi etkinlik programı örneği (DBM, 2022).

Ruhr havzasında müze ve sergi fonksiyonu için üretimde kullanılan binaların yeniden yorumlanarak işlevlendirildiği, bu sebeple de müze işlevini yerine getiren yapının da kendisini sergileyerek anlamını güçlendirdiği söylenebilir. Bu yapıların sadece müze

fonksiyonu altında kullanılmasının ötesinde eğitim, kültür-sanat, spor gibi yeni işlevler dahilinde günümüz ihtiyaçlarına cevap verebildiği ölçüde kentlinin gündelik yaşamına katılabildiği söylenebilir. İncelenen kampüs ve yapıların ulaşım seçeneklerinin karayolu, demiryolu, bisiklet hatları ile çeşitli olduğu düşünülürse, gündelik aktiviteler için de bu mekanların ulaşılabilir olduğu sonucuna varılabilir. Program çeşitliliği, dijital erişim ve ulaşım kolaylığı bu yapıları tercih edilebilir kılmaktadır. Ruhr havzasında yaygın olarak görülen yaklaşım, eski sanayi yapılarının madencilik disiplinini sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik yönleri ile anlatan müze fonksiyonu ile yorumlamanın ötesinde, kentlinin gündelik hayatı içinde aktif olarak kullanılabileceği yeni fonksiyonlar ile desteklemesidir (Tablo 1).

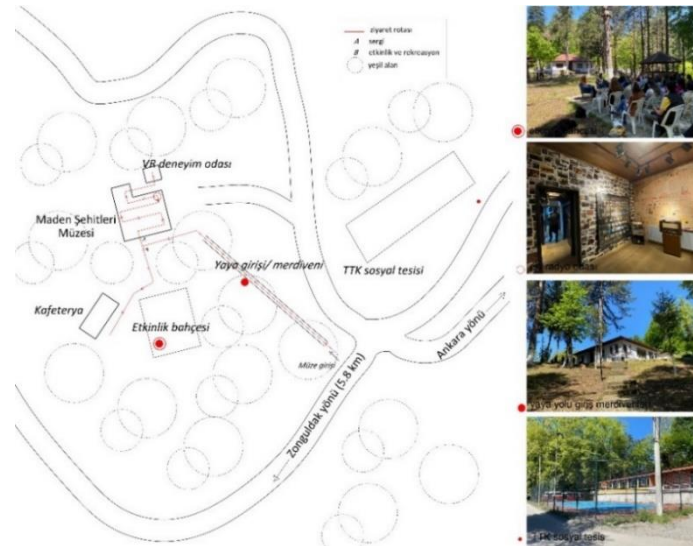
Çizelge 1. ERIH rotasına dahil olan müzeler ve günümüz kullanım alanları.

	İlgili Disiplin	Tema; Sergi Unsurları	Yapısal Öğeler	Kullanım Alanları	Etkinlik Takvimi	APP.(Dijital Uygulama)		
Zollverein	Madencilik	Emek tarihi; havza özellikleri	Vinç kulesi, kömür yıkama tesisi, teknik hacimler, açık -yarı açık depolama birimleri, yönetim binaları	<ul style="list-style-type: none"> Performans Sergi Eğitim Spor Atölye Rekreasyon Panoramik gözlem 	var	<ul style="list-style-type: none"> "Zollverein" "Route Industriekultur" "Perspektivwechsel" 		Video anlatım
Zollern II-IV	Madencilik	Madencinin gündelik hayatı; gündelik rutinler	Vinç kulesi, makine dairesi ve yeraltı teknik hacimleri, yönetim binaları	<ul style="list-style-type: none"> Performans Sergi Eğitim Atölye Panoramik gözlem 	var	<ul style="list-style-type: none"> "Route Industriekultur" 		Revir
Landschaftspark	Demir-Çelik	Doğa rehabilitasyonu; doğa ve ekoloji	Açık strüktürler, vinçler, teknik hacimler, depolama birimleri, yönetim binaları, gazometre	<ul style="list-style-type: none"> Performans Sergi Eğitim Spor Atölye Rekreasyon Panoramik gözlem 	var	<ul style="list-style-type: none"> "The Landscape Park" "Route Industriekultur" 		Bahçeler
Bergbau M.	Madencilik	Deneyim ve teknik çözümleme; maden ocağı	Yeraltı ocağı (özel tasarlanmış), sergi holleri	<ul style="list-style-type: none"> Sergi Eğitim Atölye 	var	<ul style="list-style-type: none"> "Deutsches Bergbau-Museum" "Route Industriekultur" 		Deneyim

4. MADENCİLİK KİMLİĞİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE YÖNELİK YEREL YAKLAŞIMLAR; ZONGULDAK ÜZÜLMEZ VADİSİ

Üzülmüş vadisi işletmeciliğin başladığı 1848 yılı itibari ile üretimin ilk yapıldığı bölgelerden biri olarak kente dair üretim geçmişine referans veren birçok yapısal değere sahiptir. Günümüzde vadede üretime devam eden yerleşkeler olduğu gibi, mekan yapımı ya da yeniden işlevlendirme yaklaşımı ile madencilik kültürünü yansıtan müzeler ve çok sayıda farklı ölçekli yapısal unsur bulunmaktadır (Şekil 7). Günümüzde kullanıma açılan madencilik temalı müzelerin içerik ve kullanım özelliklerinin tespit edilmesi, uluslararası ölçekte başarı sağlamış örnekler ile karşılaştırılmasına olanak sağlayacaktır.

Madencilik kimliğinin sergilenmesine olanak sağlayan Karaelmas Maden Şehitleri Müzesi madencilik ve sosyal- kültürel yansımalarının kent içi gündelik yaşantıya etkilerinin aktarılması adına önem teşkil eden diğer müze yapısıdır. Eski Üzülmez Müessese Müdür Evi olan yapı, kullanım ömrünü tamamlamış ve uzun yıllar kömür üretimi çerçevesinde hizmet vermiş bir bina olarak yeniden işlevlendirilmesi ile hem ekonomik hem de çevresel sürdürülebilirliğe örnek oluşturmaktadır (BAKKA, 2022). Müze, TÜRK-İŞ, EKİ, Amelebirliği, Amanejman Programı, ÇATES, TTK, iş güvenliği ve eğitim, sosyal faaliyetler ve havza haritaları gibi hem üretim güçlerini hem de bu üretici güçler aracılığı ile yapay çevre ve sosyal yaşantıda yaşanan gelişmeleri belgelemesi ile kent-üretim ilişkisine dayalı bir temayı işaret etmektedir. Yeraltı maden ocağı deneyiminin sanal gerçeklik (VR gözlükler) altında sunulduğu müze, eski bir konut yapısı olarak hem üretime dair insan hikayeleri hem de sosyal-kültürel yaşantıyı anlatmasının yanı sıra aktif olarak üretim sürecinde kullanılmış bir yapı olmasıyla kendi de ayrı bir sergi nesnesidir. Mimari üslup, çevre düzenlemesi, strüktür ve yaşanmış hikayeleri ile dönemini yansıtan bir miras ögesidir (Şekil 9).

Şekil 9. Zonguldak Maden Şehitleri Müzesi şematik vaziyet planı ve görselleri.

Müze yapılarının yanı sıra kimliğe dair öğelerin yer aldığı kalıcı sergiler de kültürel mirasın parçasıdır. Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde kurulan Maden Haritaları Sergisi, kentteki madencilik yaşantısını yeraltı üretim planları ve üretime dair alet ve teçhizatlar üzerinden yansıtmayı hedeflemektedir. Günümüzde Geomatik Mühendisliği Bölümü'nün fuaye alanında yer alan sergideki 1900'lü yılların başında üretilen imalat planları, madencilik terimlerinin yanı sıra haritayı üretenlerin çeşitli kültürel simgelerini de taşımaktadır. Buna göre yabancı sermayenin üretimi domine ettiği dönem, dil, işaretleme, renk kullanımı gibi kültürlere ait farklı karakterler üzerinden okunabilmektedir. Kentin sahip olduğu yeraltı üretim hikayesini, çok milletli bir yapı ile sürdürdüğü dönemin yeraltındaki izlerini, iki boyutlu çizimler ve bu çizimlere ait simgeler vasıtası ile okumayı mümkün kılmaktadır. Özellikle üretildiği disipline ait bir mekanda serginin gerçekleşmesi, günümüzde bilimsel eğitimin köklerinin kente özgü yeraltı üretim geleneğine dayandığını vurgulamakta ve bu anlamda serginin kendisi de bulunduğu mekan ile ilişkisi bağlamında kavramsal bir değere dönüşmektedir.

Kullanım ömrü sonlanmış bir kömür ocağı vasıtasıyla deneyim sunması sebebiyle Maden Müzesi, yeniden işlevlendirme yaklaşımı ile Maden Şehitleri Müzesi ve yeraltı üretim planları vasıtası ile havzadaki kültürel çeşitliliğe referans vermesiyle Maden Haritaları Sergisi, madencilik kimliğinin kente özgü değerlerini yansıtan miras öğeleri olarak öne çıkmaktadır. Çizelge 2’de de görüldüğü üzere yerel ve uluslararası örnekler karşılaştırıldığında müzelerin içeriklerinin benzer olduğu, mekan yapımı ve ulaşılabilirlik olanaklarında ise farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir.

Çizelge 2. Örneklerin belirlenen kriterler üzerinden karşılaştırılması

	Zollverein	Landschaft-park	Bergbau Museum	Zollern II-IV	Maden Müzesi	Maden Şehitleri Müzesi	Maden Haritaları Sergisi
Orijinal İşlev	Maden Ocağı ve Kok Kömürü Fabrikası	Demir Çelik Tesisi	-	Maden Ocağı	-	Müdür Evi	Eğitim Binası
Yeni Fonksiyon	Müze, Rekreasyon, Spor, Kültür-Sanat	Rekreasyon, Spor, Kültür Sanat, Açık Hava Müzesi	Müze, Araştırma Merkezi	Müze, Kültür-Sanat	Müze	Müze	Kahcı Sergi
Ölçek	Yerleşke	Yerleşke	Bina	Yerleşke	Bina-Yerleşke	Bina	Bina
Mekan Yapımı	Yeniden İşlevlendirme+ Yeni Bina Yapımı	Yeniden İşlevlendirme	Yeni Bina Yapımı	Yeniden İşlevlendirme	Yeni Bina Yapımı	Yeniden İşlevlendirme	Yeniden İşlevlendirme
Tema	Emek ve Havza Tarihi	Ekoljik Restorasyon	Kömür Üretim Teknikleri	Madencinin Gündelik Yaşamı	Kent ve Üretim Tarihi	Kömür Üretimi ve Sosyal Yaşantı	Üretimi Planlama
Yeraltı Deneyimi	Lavuar deneyimi	-	Ocak deneyimi	-	Ocak Deneyimi	Sanal gerçeklik	-
Rota	ERİH	ERİH	ERİH	ERİH	ERİH	-	-
Ulaşım	Karayolu+ Raylı Sistem+ Bisiklet	Karayolu+ Raylı Sistem+ Bisiklet	Karayolu+ Raylı Sistem+ Bisiklet	Karayolu+ Raylı Sistem+ Bisiklet	Karayolu	Karayolu	Karayolu

5. SONUÇ

Zonguldak’ta yer alan müze ve sergiler, müze yapımı ve içeriği bakımından uluslararası örnekler ile benzerlik gösterirken, ulaşım olanaklarının yetersiz olması, müze işlevi yanında gündelik hayat pratikleri içinde yeni fonksiyonlar için kullanılabilirliğinin sınırlı olması ve atıl kalmış endüstri yapıları ile ilişki kurmaması olumsuz yönlerini işaret etmektedir. Özellikle Ruhr havzasında da gözlemlendiği üzere yeniden işlevlendirilmiş ya da inşa edilmiş endüstri kimliğine ait miras öğelerinin, uluslararası ve ulusal ağlara dahil olması üretim hikayesini bütüncül okunabilmesine olanak sağlamaktadır. Kimliğin yansımaları olan mekanların, müze fonksiyonu dışında da kullanılabilir olması ve günün ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, kentli tarafından sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantısının bir parçası olarak yorumlanmasını sağlayacaktır. Bu bilincin hakim olduğu kentlerde endüstriyel kültüre dair fiziksel ve kavramsal değerler korunarak sürdürülebilir. Ancak kimliğin yansımaları olarak yorumlanan bu mekanların gündelik hayatta da aktif olarak kullanılabilmesi için öncelikle ulaşılabilir olması gerekmektedir. Müze fonksiyonunun yanı sıra esnek mekan örüntüsü ve farklı etkinliklere imkan veren altyapı olanakları ile kentlinin gündelik ihtiyaçlarına da cevap verebilecek bu mekanlar, ancak içinde bir hikaye biriktirebildiği takdirde kentlinin hafızasında yer edinebilir.

Zonguldak bölgesinde sadece kömür üretimi değil, kömür üretimi ile ilişkili tüm sanayinin oluşturduğu endüstri kültürü ağı bölgenin hikayesini tüm yönleriyle yansıtabilecektir. Bu noktada önemli olan, işlevi devam etsin ya da sonlansın tüm endüstri unsurlarının ziyarete açık hale getirilerek gelecek kuşaklar için farkındalık oluşturan deneyimler sunmasıdır. Bu ağın anlam kazanması ise ancak ulaşım seçeneklerinin geliştirilmesi ve gündelik hayatta da kullanıma izin veren mekan düzenleri ile mümkün olacaktır. Yaşadığı bölgenin kimliğini belgeleyen yapı ya da yerleşkelerin eğitim, kültür- sanat, spor gibi gündelik ihtiyaçlara cevap verebildiğini düşünen kentli, bu mekanları kullanarak yaşantısına dahil edecektir. Farklı ölçek ve alanlarda üretim, diyalog ve entegrasyona imkan veren mekan kurgusu ise kullanımı sürdürülebilir kılacaktır. Ruhr havzasında da görüldüğü üzere sadece sanayi yapılarının ya da müzelerin değil, onunla var olan barınma birimleri, gözlem noktaları ve anıtsal özellik taşıyan strüktürlerin de endüstri mirası çerçevesinde değerlendirilerek bölgenin sanayiye dair tüm unsurları bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- BAKKA, 2022. Zonguldak Topoğrafyasında Kömürün Tarihsel Etkisi Teknoloji ile Turizme Kazandırılıyor, Karaelmas Maden Şehitleri Müzesi, <http://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/maden-sehitlerimuzesikatalog.pdf> (09.07.2022)
- Büyükarıslan B., Güney D. E. 2013. Endüstriyel Miras yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği, Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 6, 2, 31-58
- Bottmeyer, M. 2011. Land Management of Former Industrial Landscapes in the Economic Metropolis Ruhr, Bridging the Gap between Cultures, Marekeş
- ĆopićA, S., ĐorđevićA, J., LukićA, T., StojanovićA, V., ĐukićinA, S., BesermenjiA, S., StamenkovićA, I. ve TumarićB, A. 2014. Transformation of Industrial Heritage an Example of Tourism Industry Development in the Ruhr Area, Geographica Pannonica, 18,2, 13-50
- DBM, 2022. Deutsche Bergbau-Museum Bochum, <https://www.bergbaumuseum.de/museum/geschichte> (12.07.2022)
- Föhl, A. 2010. Architekturführer Ruhrgebiet, IHAU TU Delft, 304
- Kaçar, A.D. 2016. Learning From the Ruhr: The Case of the World Heritage Site Zollverein as a Model of Conserving Industrial Culture in Turkey, İdealkent, 7, 19, 474- 496
- Kayın E. 2013. Endüstri Mirasına Yönelik Koruma Müdahalelerini Değerlendirme Ölçütleri ve Terkos Pompa İstasyonu, Mimarlık Dergisi, 370, 43-49
- Keil, P. 2019. Industrial Nature and Species Diversity in the Landscape Park Duisburg-Nord, Electronic Publications of the Biological Station of Western Ruhrgebiet, 39, 1-6
- Köksal, G. 2012. Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı, Güney Mimarlık, 8, 18-23
- Kretschmann, J. 2013. Stakeholder Orientated Sustainable Land Management: The Ruhr Area as a Role Model for Urban Areas. International Journal of Mining Science and Technology, 23, 659-663.
- Landry, C. 2008. The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators, Routledge, Londra, 352
- LWL, 2022. <https://www.museum.de/museen/lwl-industriemuseum---zeche-zollern10.07.2022>
- Ruhr Tourismus GmbH, 2022 Entwicklung und Bedeutung des Tourismus für die Metropole Ruhr, [https://www.recklinghausen.de/inhalte/startseite/freizeit_tourismus/dokumente/2017-09-15_impulsvortrag_ruhrgebiet_recklinghausen-02_\(2\).pdf](https://www.recklinghausen.de/inhalte/startseite/freizeit_tourismus/dokumente/2017-09-15_impulsvortrag_ruhrgebiet_recklinghausen-02_(2).pdf) (11.08.2022)
- ZMM, 2022. Zonguldak Maden Müzesi, <https://www.zonguldakmadenmuzesi.com/assets/upload/dosyalar/flayermuze.pdf> (10.07.2022)
- Zollverein, 2022. <https://www.zollverein.de/zollverein-unesco-world-heritage-site/> (10.07.2022)